

ВІДСТРОЧЕННЯ ПЛАТЕЖУ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПОЗИКОВИХ ВІДНОСИН

Практика відстрочення платежу в обмін на негайно одержувані товари, роботи чи послуги існувала ще на ранніх стадіях розвитку товарного обміну.

Слід розрізняти поняття відстрочення і розстрочення платежу. Під відстроченням платежу розуміється спосіб погашення заборгованості, коли її сплата у повному розмірі переноситься на пізніший, ніж передбачено договором строк, тобто це умова оплати, при якій платіж здійснюється через певний час після виконання контрагентом зустрічного зобов'язання (наприклад з поставки товару, виконання робіт, надання послуг) один раз у повному розмірі. Розстроченням платежу вважається умова оплати, за наявності якої платежі за договором здійснюються також через певний час після виконання іншою стороною зустрічного зобов'язання, але в кілька етапів.

Відносини відстрочення або розстрочення платежу здебільшого розглядаються у науковій правовій літературі як елемент (умова) відплатного зобов'язання. Так, багатьма правниками, при дослідженні відносин роздрібної купівлі-продажу товарів в кредит зазначається, що такі відносини становлять собою різновид єдиного договору купівлі-продажу, особливістю якого є розстрочення платежу за придбаний товар. Загальноприйнятою у цивілістичній літературі є думка, що договір купівлі-продажу в кредит структурно складається з двох правочинів: звичайної купівлі-продажу та позики, але з тією особливістю, що продавець, передаючи річ у власність покупця і надаючи йому відстрочення оплати, тим самим ніби передає йому в позику частину вартості проданої речі.

Втім, вбачається, що отриманий правниками висновок не можна застосувати до всіх правовідносин, що містять в собі елементи змішаного договору. Так, якщо особа укладає, скажімо, договір купівлі-продажу відповідно до умов якого продавець зобов'язується доставити товар покупцеві, не виникає думки про те, що такий договір є сукупністю окремих договорів – звичайної купівлі-продажу та перевезення автомобільним транспортом чи договору транспортного експедирування.

Під час аналізу договорів, окремі елементи яких подібні до умов будь-яких інших договорів, передусім слід виходити з визначального економічного змісту даних відносин, обумовлених цим договором. Якщо такі елементи у сукупності складають дещо цільне, якісно самостійне, немає сенсу таке ціле роз'єднувати на частини, кожна з яких окремо вже не дає повного уявлення про сутність якісно самостійного економічного явища. Зазначене стосується і правовідносин відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт і послуг, які, у поєднанні з умовами іншого цивільно-правового зобов'язання, що виступає підставою їх виникнення, опосередковують особливий різновид відповідного договору.

Так, якщо мова йде про відстрочення оплати товарів за договором купівлі-продажу, то наявність у ньому умови про відповідний спосіб оплати перетворює його зі звичайного договору купівлі-продажу на змішаний – продаж товару в кредит (ст. 694 ЦК України). Законом прямо передбачено, що вказаний договір передбачає відстрочення або розстрочення платежу і є різновидом єдиного договору купівлі-продажу, в якому відстрочення платежу – це одна з умов, що не вимагає її додаткового оформлення шляхом укладання окремого договору позики. Втім, слід мати на увазі, що відстрочення платежу є своєрідним способом фінансування, який формує покупну ціну і забезпечує купівельну спроможність покупця. У цьому разі договір купівлі-продажу утворює взаємопов'язаний правочин з кредитним договором, отже їх треба розглядати у їхньому економічному взаємозв'язку.

Статтею 1057 ЦК України встановлюється, що надання однією стороною договору іншій відстрочення або розстрочення оплати переданих товарів, робіт і послуг є формами комерційного кредитування. Зі змісту ЦК України 2003 р. випливає, що у ньому міститься широке поняття позиково-кредитних правовідносин. Поряд із традиційними договорами позики і кредиту у вітчизняному законодавстві закріплені інститути новації боргу та комерційного кредитування. Наявність в Цивільному Кодексі не одного а декількох договорів, що оформлюють позиково-кредитні відносини не означає, що такі договори протиставляються один одному. Більшість норм, присвячених регулюванню правовідносин позики можуть бути застосовані до відносин кредиту внаслідок прямої вказівки на це в законі. Зобов'язання, що визначені законодавцем як кредитні є позиковими за своєю правовою природою. Втім не можна говорити про тотожність усіх вказаних договорів (позики, кредиту, комерційного кредитування, новації боргу у позикове зобов'язання), оскільки кожному із них притаманні особливості укладання, суб'єктного складу тощо, що істотно відрізняються від інших суміжних договірних відносин.

Якщо виходити із тези про те, що комерційний кредит становить собою самостійне зобов'язання, яке відрізняється від позики і кредиту, убачається, що не зважаючи на те, що відстрочення та розстрочення оплати є способами здійснення розрахунків за зобов'язанням, і становить собою умову змішаного договору, такі відносини можуть оформлюватись і у вигляді окремого договору комерційного кредиту, обов'язковою умовою якого буде вказівка на те, у зв'язку з чим таке відстрочення платежу надається.

Таким чином домовленість сторін, що містить в собі умову про надання відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт чи послуг становить собою позикове зобов'язання, що може бути оформлене як договір про надання комерційного кредиту. Зміст цього договору буде складатись з таких умов: умови про товар (роботу, послугу) і порядок його передачі однією стороною іншій та умови про надання комерційного кредиту і здійснення оплати товару

(роботи, послуги) після його передачі з відстроченням, погодженим за домовленістю сторін.

Відповідно, для того, щоб договір про надання комерційного кредиту у вигляді відстрочення або розстрочення платежу вважався укладеним сторони мають обов'язково погодити умови про вид, кількість та якість товарів (робіт, послуг), що передаються в кредит, їх ціну, строк та порядок оплати. Таким договором також може бути передбачено нарахування процентів на суму наданого кредиту. При цьому слід звернути увагу на те, що на позичальника може бути покладений обов'язок одночасно сплачувати два види процентів – проценти передбачені ст. 1048 і ст. 1050 ЦК України. За своєю правовою природою вони становлять собою різні міри впливу на боржника, отже ті, що передбачені ст. 1048 ЦК України умовно можна назвати процентами за «відстрочення», а ті, що стягуються відповідно до ст. 1050 ЦК України – процентами за «прострочення». Умова про нарахування процентів на суму, щодо якої відбувається відстрочення або розстрочення платежу має бути точно сформульована в договорі, оскільки саме вона є визначальною при кваліфікації відносин як комерційного кредитування. Убачається, що включення в договір положень про попередню оплату товарів, робіт, послуг, надання відстрочення або розстрочення платежу є лише передумовою для досягнення сторонами згоди про надання комерційного кредиту. Таким чином умова про проценти за користування комерційним кредитом є істотною для встановлення наявності у договірних відносинах сторін зобов'язання з комерційного кредитування, а не простої домовленості з відстрочення оплати товарів робіт і послуг.